

Stijn Streuvels en Frank Lateur

door

EM. JANSSEN

Mag ik mijn titel rechtvaardigen? In 1968 liet Hedwig Speliers, te Brugge, zijn *Omtrent Streuvels* verschijnen, *Het einde van een myte. Een anti-essay*. Vierkant keerde hij zich tegen de traditionele Streuvels-cultus, en speelde bijna magisch de familienaam Lateur uit tegen de schuilnaam Streuvels: het zouden pool en tegenpool geweest zijn van een grondig verscheurd mens. Streuvels zelf had hem namelijk geschreven: „Ik heb inderdaad altijd het gevoel gehad dat mijn boeken niet door mij maar door een onbekende, mij vreemde geschreven zijn. Ze zijn buiten mij ontstaan. Vandaar dat ze onder pseudoniem van de markt zijn gekomen”¹. Die thesis en houding laat ik op Speliers' rekening, maar ze riepen bij me oude gedachten op. In 1946, in mijn tastend *Stijn Streuvels en zijn Vlaschaard*², had ikzelf de twee namen geopponeerd. Ik schreef bijvoorbeeld, bij *Lenteleven* en 1899: „Voortaan leefden de bakker Lateur en de schrijver Streuvels naast elkander: een min of meer gesplitste persoonlijkheid”. Ik schreef nóg, bij het pasgebouwde Lijsternest en bij het huwelijk in 1905: „Lateur heeft Streuvels ingehaald”. Die opvatting van mezelf, bijna dertig jaar oud, wil ik voor u corrigeren en bijwerken.

Mijn eerste essay ging tot aan *De vlaschaard*, van 1896 tot 1907; doch na de eerste tien jaar schreef Streuvels nog zestig jaar en mèèr. Die lange levenstijd beschouwde ik nooit aandachtig; nooit onderzocht ik het werkteerrein waarheen veel voor-mij-gestelde vragen me lokten. Mijn eerste inzet vatte ik nog eens samen in 'Van Frank Lateur tot Stijn Streuvels', een artikel in *Streven*³.

Sindsdien vorderde de Streuvelsstudie aanzienlijk: Streuvels zelf die zijn autobiografie bijwerkte; – biografisch en bibliografisch werk van Raf van de Linde, Gerard Knuvelder, Albert Westerlinck, Hedwig Speliers, Johan Roelstraete, Jean Weisgerber, André Demedts, Robert Verschuere, Rob Roemans en Hilda Van Assche, Luc Schepens; – het vierdelige *Volledig werk*, met de verzorgde en verantwoorde inleidingen van Knuvelder, Marcel Janssens,

1. Speliers, 147-148. Aangehaald door Knuvelder (*Volledig werk* I, 52).

2. Tielt-Antwerpen, 1946. De citaten op blz. 47, 93.

3. Oktober 1951. V, 1, 27-35.

Weisgerber, Garnt Stuiveling... Met het meest belangrijke daaruit voor mij* wilde ik mijn oude bevindingen en vermoedens scherp zetten; het werd deze lezing: Streuvels en Lateur in de eerste tien jaar van dat lange schrijverschap. Bij de andere zestig jaar waag ik op het einde een werkhypothese; verder sta ik niet.

*

Onder 'Frank Lateur' versta ik de oudere zoon van kleermaker Kamiel Lateur en van Louisa Gezelle (1871-1969), woonachtig (op twee jaar en enkele maanden na) te Heule, te Avelgem, te Ingooigem; de man die wèl graag reisde doch nooit lang weg bleef, die de vierenzestig jaar van zijn huwelijksleven doorbracht in hetzelfde Lijsternest.

Onder 'Stijn Streuvels' versta ik de schrijver die, drieëntwintig jaar oud, publiciteit zocht met een schets 'Herbeginnen', en die, de negentig al voorbij, nog belangstelling bewaarde en aanwezigheid verleende.

Het is dezelfde mens. Zonder Lateur zou Streuvels anders geschreven hebben, een schrijver op een andere weg; zonder Streuvels zou Lateur anders geleefd hebben, anders zijn brood verdiend (wellicht met brood te bakken!). Maar de ene heeft de andere meegesleept of stiller doen gaan; hun verhouding kon gespannen zijn of goed liggen, doch samen legden ze èèn weg af. Ons onderzoek gaat naar het aandeel van de ene en dat van de andere, naar onderlinge harmonie of antagonisme, naar licht en schaduw op die ène weg.

Bij ieder kunstenaar van formaat wordt dezelfde vraag gesteld: hoe harmoniëren (of harmoniëren niet) de twee mensen in hen? Onlangs lasen we van Georges Simenon en zijn *Lettre à ma mère*: de wereldberoemde Luikenaar had zijn moeder aan haar onrust overgelaten! Telkens zijn er de kalm-huiselijke burger en de veroveraar, de concrete banden-en-kaders en de vrije creativiteit plus het publieke leven. Telkens lopen de lijnen anders, liggen de conflicten elders; doch telkens trekken de twee mensen één spoor. Hoe gebeurde het bij Frank Lateur-Stijn Streuvels?

Eèn optie beheerst daar alles: het Lijsternest te Ingooigem. Laat in zijn leven zou hij daarover schrijven: „Het toeval heeft gewild dat ik 't grootste deel van mijn leven heb doorgebracht op het

4. Ik gebruikte vooral: Stijn Streuvels, *Volledig werk* I, II, III, IV, Brugge 1971, 1972, 1973. André Demedts, *Stijn Streuvels. Een terugblik op leven en werk*. Brugge 1971. Rob Roemans, Hilda van Assche, *Bibliografie van Stijn Streuvels, Werk in boekvorm*. Antwerpen 1972. Luc Schepens, *Kroniek van Stijn Streuvels 1871-1969*. Tweede verbeterde druk. Brugge, 1971.

banaalste dorp dat men uitdenken kan" ⁵; maar in de jaren 1902-1905 was het de grote verovering, het eindelijk-vrije en àlbelovende begin: „de twee-eenheid Lateur-Streuvels die de eigen aard van de Ingooigemse schrijver bepaalt (aldus Marcel Janssens) heeft zich met de vestiging op het Lijsternest voltrokken" ⁶.

Alles werd goed voorzien en berekend: het aankopen van de hooggelegen en niet zeer dure 'kleikop', het naarstig aanleggen van een tuin, het bouwen van het Lijsternest dat vooralsnog door hem alleen bewoond werd, het huwelijk met Alida Staelens op 19 eptember 1905, het bijbouwen (dank zij het geld van een staatsprijs) van de werkkamer met het weidse uitzicht. En aan die koninklijk veroverde Heimat werd bijna onmiddellijk een koninklijk geschreven Heimatroman toegevoegd, *De vlaschaard*.

Het zowat eigengebouwde huis in de zelfgekozen omgeving, het late huwelijk en het professionele schrijversbestaan, het eerste grote meesterwerk dat in zijn genre nooit herhaald en nooit geëvenaard werd: dat alles, samengebracht, besluit de eerste levenstocht van Streuvels en van Lateur, beiden overwinnaars en beiden overwonnenen. Of zijn dat tóch de echte woorden niet?

I

Het scheelde geen haar of Frank Lateur werd, einde 1871, in het Franse Roubaix geboren. Zijn vader, bakkerszoon uit Avelgem, had daar de kleermakersstiel geleerd; hij woonde er als gehuwd man, tot de Frans-Duitse oorlog van '70 het gezin naar Heule dreef. Hoe een ruime en goedgelegen woning vinden voor een kleermaker voorlopig zonder cliënteel, te meer daar vader en moeder Gezelle voorgoed overkwamen uit Brugge. Maar vader Gezelle kwam en overleed; moeder Gezelle zou te Heule nog vier jaar geborgen zijn.

Frank was in het gezin het vierde kind, het tweede (na zijn zuster Eliza) dat de eerste jaren overleefde. Anderhalf jaar na hem (1873) zou Karel nog komen, de latere Brugse beeldhouwer, en vier jaar na Karel (1877) Maria Filomena, de latere Zuster van Liefde te Gent. In mei 1887 (na zeventien jaar Heule) verhuisde het gezin naar Avelgem, naar de aloude bakkerij van grootvader en nonkels; in juli 1897 zou vader daar sterven. Moeder van haar kant (met Karel en Eliza, want Maria Filomena verkoos het klooster) verliet Avelgem voor Brugge, later Assebroek (zomer 1905). Evenals haar illustere broer Guido kwam ze nabij het

5. Aangehaald bij Schepens, 55.

6. *Volledig werk* II, 12.

geboortehuis sterven (1909) ; ze zou graag daar binnenin gestorven zijn.

De Lateurs hingen aaneen, en moeder voerde het bevel. Vanzelfsprekend kwam aan Frank de Avelgemse familie-bakkerij toe, waar zijn twee ooms met tante, later met zijn zuster, de plaats open hielden. Maar de twaalfjarige jongen werd er ziek, – en, bij ontstentenis van een bereidwillig bakker-leermeester, hij kreeg drie jaar Middelbaar Onderwijs aan het Sint-Jan-Berchmansinstituut te Avelgem. Dan eist de bakkerij hem op : zijn ooms scheiden er mee uit, en het gehele Heule-gezin komt over. Frank is de hoop op zegen ; drie jaar lang leert hij de stiel te Kortrijk, te Heule, vooral te Brugge, terwijl een interimaris de tussentijd veilig stelt. In het voorjaar 1891 wordt hij thuis opgevorderd, wanneer Brussel hem liever zou geweest zijn en Brugge misschien het liefst. Hij komt, hij gaat aan de slag : een zelfstandig bakker van bijna twintig jaar.

Men ziet het : Frank is de spil ; in 1887 verhuisde de familie om hem, terwijl zijn broer Karel weldra het beeldhouwen mocht leren. Een tweede maal verhuisde zij om hem in 1905, toen het schrijven zijn toekomst was geworden. De bakermat Brugge trok moeder Louise Gezelle aan, wier eerzucht stellig gestreeld werd met een zoon schrijver, een zoon beeldhouwer, een dochter religieuze.

Zo situeren we Lateur al beter. De kleinzoon van een bakker, die de familie-bakkerij zal overnemen en moderniseren, – de zoon van een kleermaker, maar de kleermakerij zit niet in de familie, – de neef en het petekind van Guido Gezelle, voor moeder de eventuele raadsman en voor iedereen de gerezen ster ! De oudere zoon van een burgerlijk gezin dat, zonder berooid te zijn, toch moest scharrelen, – de erfgenaam van een dapper ondernemende fierheid (langs moeders kant dan) niet zonder ostentatieve overdrijving, en (langs vaders kant) van een zwijgende vastheid, angstvallig gevoelig, schuw onwrikbaar !

Gewillig onderwierp hij zich, lang nog na de jongenstijd, aan een dwingende maatschappelijke afhankelijkheid en aan een onbetwist familiaal gezag. Bleef het huwelijk daarom uit, en geschiedde het daarna zo eenvoudig ? want bij het huwelijk hoorde een eigen tehuis, een vrij bestaan, een veilig gestelde broodwinning. Doch die onderworpenheid gold ook, in een bredere kring dan, de geschreven en ongeschreven wetten van menselijk en van gelovig bestaan, de kosmos en het wentelende jaar, de gang der geslachten met onderling vlechtwerk en durende trouw, de onweerhoudbaarheid en het noodlot. Zo was *Lateur*, en daaraan herkennen we *Streuvels* ook : zijn doorwerkend fatalisme, met enige afkeer voor methodische aanpak, – de altijd weerkerende jaarkring als bijna

enige grondstructuur, – de afhankelijke aandacht voor het concreet ervaren leven : het enige uitgangspunt en houvast, al peilt en boort hij nog zo hardnekkig.

Hoe wás dan Streuvels ? De twee namen, geopponeerd en samengeklonken, geven maar een schijn-van-verklaring. Maar in die gedweë, die volgzame, die gerangeerde jongere en al oudere man ontwaakte en werkte een onnavolgbaar vrije, een ontembaar veroverende persoonlijkheid. Deze kon wel eens hard zijn, misverstand en spanning brengen, zonder een spoor nochtans van gespletenheid of conflict.

*

Streuvels (de schrijver nu) ontwaakte in het Sint-Jan-Berchmans-instituut te Avelgem, waar hij inwoonde van 1883 tot 1885. Het waren Middelbare Studies, na een voltooid Lager Onderwijs en na de Plechtige Eerste Communie. De jonge Frans begon schitterend. Hij schreef opgemerkte schoolopstellen, toonde een actieve belangstelling voor toneel en voor literatuur, geraakte aan boeken die hij alle uitlas, bótste op het einde. Maar vriendschap en trouw bleven, belangstelling voor de hier toegankelijk geworden cultuur. Hij kreeg een vriend uit Heestert, Octaaf Debeurme, met wie hij in de volgende jaren veel zou wagen en ontdekken.

In de daaropvolgende jaren, bij de voorgoed gevestigde bakker Lateur, kwam de schrijver Streuvels maar langzaam los. Niet met zijn eerste verzen, waarbij de vijf jaar jongere Cesar Gezelle inspraak kreeg ; – al mèèr met de avondcursussen en de toneel-opvoeringen in het Sint-Jan-Berchmansinstituut, onder directeur Tilieux ; – nog mèèr met het spelend-lid worden van de harmonie 'De verenigde vrienden', – het meest door het vertalen van teksten, door het kopen en lezen van boeken, allerhande boeken over eender welk onderwerp.

Wie kan het aandeel afmeten van de vermetel-zoekende vriendengroep : de jonge Lateur zelf, ànders teruggekeerd uit Brugge waar hij mèèr dan het bakken had geleerd, – de originele kosterszoon Octaaf Debeurme, een teugelloos gedachten-avonturier, – de knutselaar Richard Vandorpe, die evenveel afwist van fotografie als van fietsen-maken ? Want in die jaren gebeurde het, in 1891-1893 : de jonge bakker schreef schetsen die de seminarist Gezelle afwees ; hij ontwierp een roman. Ergens in een tijdschrift kreeg hij geen plaats ; nu zou hij proberen, waar dan ook !

Na een eervolle vermelding in een letterkundige prijskamp (november 1894) komt de publikatie los : in *De Jonge Vlaming*, in *Biekorf*, in *Vlaams en Vrij*, in *De Nieuwe Tijd*, in *Ontwaking*.

Bijna onmiddellijk ontspringt daaraan het contact met De Bom en Van de Woestijne, van 1896 af de medewerking aan *Van Nu en Straks*. Spoedig duikt een haalbare bundel op; het wordt *Lenteleven* die, pas in 1899 en met vertraging, tegelijk van twee persen komt.

Met *Lenteleven* gaat Holland open, en (gedeeltelijk althans) Vlaanderen dicht. Streuvels kiest een Hollandse uitgever, L. J. Veen van Amsterdam, die voor lange jaren al het belangrijke krijgt; hij heeft meteen toegang tot grote Noordnederlandse tijdschriften. Tegelijk keurt Vlaanderen zijn bundel af: *Jong Dietsland* namelijk, het nieuwe tijdschrift van Dosfel en weldra van Verschaeve; het meest *Het Belfort*⁷, waar (aldus J. Jacobs onder 'Realisme in Vlaanderen') Streuvels „valse en onnatuurlijke schilderijen” zou ophangen van een „bedorven en beestachtig volk”, het onze niet. Diep gekwetst, en van zijn eerste milieu ineens vervreemd, wil de beginnende schrijver toch niet wijken, tenzij in zover hij haast uitsluitend in Holland publiceert. Zijn vriendenkring verschuift. Plaatselijke vrienden gaan of blijven, geselecteerd en anders van allure; daarnaast imponeren zich: de Van-Nu-en-Straksers, – de kunstenaars van Latem, Kortrijk, Antwerpen en verder, – de Nederlanders Verwey, Van Looy, Robbers, Top Naef, – het verdere buitenland. Vervreemding dus en toenadering! een ander middelpunt en brede kringen daarrond! een verworven vrijheid en enige branie! Zonder Lateur uit het zadel te hebben gelicht, zit Streuvels nu vooraan op het even steigerend renpaard.

De jaren 1899-1903 brengen dan een vrij explosieve bewustwording: van hemzelf met macht en bestemming, – van het massale tijdgebeuren rondom de eeuwwende (diep beroerd door duistere machten), – van andere Europese literaturen, werken, schrijvers. Zonder een spectaculaire revolte (integendeel!), zonder verloochening van wezenlijke waarden, kiest de eerder zachte geweldenaar de eigen weg, gaat hij ongestoord met wijde stappen. Honni soit qui mal y pense! Hij brengt creativiteit bij passiviteit, dwingende avontuurlijkheid bij onwrikbare trouw; hij verlaat de oude kring voor zover deze hem afwijst... Intussen houdt hij een dagboek bij, leest en verslindt, liefhebbert en gelooft er in; hij schrijft kortere stukken en zet langere aan. Hij is de pasteibakker in de nieuw uitgeruste bakkerij; niet minder de fotograaf en musicus, de toneelman en dandy, de hartstochtelijke fietser.

Wat wordt eenmaal de toekomst? Voor de nog ongehuwde, voor wie de bakkerij te duister en Avelgem te nauw werd? Voor de familie, want Karel en zijn moeder hadden in dat dorp evenmin

7. Schepens, 35.

iets verloren ? Het moest de schrijversstiel worden (ja, de stiel !), zoals het voor zijn schilderende vrienden de schildersstiel was en voor de pachters het pachthof (alles met vaste werkuren, dag aan dag door de seizoenen heen). Maar dan in een ander Avelgem, kersvers en niet ver van het eerste : het hoger gelegen Ingooigem ! Voorgoed zou hij daar wonen ; nu kon hij trouwen. Het gebeurde in september 1905 ; minder dan anderhalf jaar later was *De vlaschaard* geschreven.

II

Van 1899 tot 1907 kwamen volgende boeken uit, waarvan zo goed als alles vooraf was verschenen : *Lenteleven* (dertien schetsen, 1899), – *Zomerland* (vier schetsen, 1900), – *Zonnetij* (vier schetsen, 1900), – *Dodendans* (acht schetsen, 1901), – *Langs de wegen* (roman, 1902), – *Dagen* (zes schetsen, 1902), – *Vertellingen van Tolstoj* (1902), – *Minnehandel I en II* (tweemaal drie schetsen, 1903), – *Tolstoj. Geluk in 't huishouden* (1903), – *Soldatenbloed* (dramatisch bedrijf, 1904), – *Dorpsgeheimen I en II* (tweemaal drie schetsen, 1904), – *Open lucht* (vijf schetsen, 1905), – *Stille avonden* (vijf schetsen, 1905), *Het uitzicht der dingen* (drie schetsen, 1906), *Reinaart de vos* (een bewerking, 1907), *De vlaschaard* (roman, 1907).

De ontzagwekkende werkkraft en creativiteit van de inmiddels bakkende jonge man behoeven geen vermelding, – van de inmiddels zoekende, bouwende, verkerende, trouwende dertiger, – van de inmiddels gezellige vriend, gastvrij en nogal uithuizig, organisator van parades, uitbundig bij feesten, met voorlezingen in Vlaanderen en in Nederland Hoe heeft èèn mens dat alles gekund, wanneer hij nauwelijks ontkwam aan de huistucht van zijn moeder⁸ ?

Wij nummeren onze eerste opmerkingen over dat geheel :

1° Er zijn vertalingen en bewerkingen, Tolstoj en Reinaart de Vos. Vreemde teksten vertalend bijwerken, ze omzetten in eigen trant en toon, hoorde altijd bij Streuvels' werkwijze, bij zijn passieve creativiteit. Altijd ging hij van de werkelijkheid uit, van concrete dingen en mensen, van de sfeer en het gebeuren in boeken ; altijd was het een omscheppen-in-trouw. In dat veelvuldige dook hij onder en dook daaruit weer op ; hij achterhaalde het en legde het eigene daarin, hemzelf.

2° In november 1897, anderhalf jaar vóór *Lenteleven*, maakte hij zijn eerste groot schrijversplan : vier boeken die samen 'Leven' zouden heten, 'Lente namelijk, Zomer, Herfst, Winter'. Bundels

8. Schepens, 43.

van „onbewust wroetelend leven... Met dierlijke mensen” (... „'t dierlijke van West-Vlaanderen en niet van Zola”): de lente met een beginnend en borrelend bestaan, – de hersft „wat meer *speculatief*”, – de zomer „met wat warmer levenssap opspringender geweld en luider gebaren”, de winter „een horribele blok huilende miserie”⁹. Dat plan kende geen uitvoering; maar titels-van-boeken dragen duidelijke en minder duidelijke sporen: *Lenteleven*, *Zomerland*, *Zonnetij* (later nog: *Najaar*), en verder: *Dagen*, *Openlucht*, *Stille avonden* (later vooral: *Levensbloesem* en *De maanden*). Streuvels tekende zijn geheel œuvre met de seizoenen, die tegelijk levensperioden aanduiden; zijn schetsen en romans kennen hun verloop binnen dat structurerende ritme.

3° Zijn titels duiden op de kosmos of op de mensen: *Lenteleven*, *Zomerland*, *Zonnetij*, *Dagen* tegenover *Dodendans*, *Langs de wegen*, *Minnehandel*, *Dorpsgeheimen*, *Soldatenbloed*, – en tussen de twee groepen, ambivalent: *Openlucht*, *Stille avonden*, *Het uitzicht der dingen*, *De vlaschaard*. Eigenlijk gaat het om mensen, gevat in de bewegende onbeweeglijkheid van de kosmos. In die kooi als in een noodlot wroeten zij, smachten zij naar bevrijding, transformatie, wonder.

4° Zijn titels duiden eerst op zwaarte en druk, daarna op licht en speling. Zo zien we *Zomerland*, *Zonnetij*, *Dagen*, *Dodendans*, *Langs de wegen*, *Soldatenbloed*, enigermate *Dorpsgeheimen*, tegenover *Lenteleven*, *Minnehandel*, *Openlucht*, *Stille avonden*, *Het uitzicht der dingen*. *De vlaschaard*. Na *Lenteleven*, in helderheid aangevat, kende Streuvels korte jaren van rauw geweld en grauwe beslotenheid, van haat en dood. Pas na 1902 verhelderden hemel en toekomst.

5° Verscheidene boeken hebben twee delen, en getelde stukken. *Zomerland* en *Zonnetij* (die bij mekaar horen als deel bij deel) hebben er telkens vier; *Minnehandel* I en II, *Dorpsgeheimen* I en II telkens drie, evenals *Het uitzicht der dingen*. Verder heeft *Lenteleven* er dertien, *Dodendans* acht, *Openlucht* en *Stille avonden* tweemaal vijf: het zijn de vier opraap-bundels, tegenover het structuur-werk van al de andere, waarin gestalten van verhaal naar verhaal soms overlopen: in *Zomerland* en in *Minnehandel*. Schrijvend wilde Streuvels over veel versperringen heen; hij slaagde slechts in *Langs de wegen* en in *De vlaschaard*...

... Ik beschouwde nog slechts de titels; reeds teken ik drie besluiten op. Het eerste: toen Streuvels begon, verwachtte hij zón in zijn materie zelf: *L e n t e l e v e n*; in de plaats daarvan overvielen hem fatalisme en dwang. Kwam dat van hemzelf of had hij

9. Schepens, 29.

het van anderen, mensen of boeken? – Het tweede: van het begin af legde hij het op een brede structuur aan, veel werken bijeen en het geheel een compleetheid. Het ontvlood hem; hij geraakte wel tot twee romans, nooit tot zelfs een beginnende roman-fleuve. – Het derde: bij dat alles was hij eerst de verbeterde wroetende bakker van Avelgem, daarna de vrijgekomen schrijver van Ingooigem, met een huis, een tuin, een vrouw. Met een andere kring en sfeer, met afstand tegenover het oude. Ontzaglijk veel was gewonnen, niet zonder enig verlies.

Mij blijft de taak over hetzelfde nog eens na te gaan, dichter bij de tekst. De tweevoudige tocht: de debuterende en àl-veroverende Streuvels onder het noodlot als vloek, de roem als zegen, – de zich bezinnende Lateur-Streuvels, die een uitweg baant en een meesterwerk klaar heeft.

III

Lenteleven (1899) en *Dodendans* (1901) bestaan hoofdzakelijk uit kortere schetsen, dertien en acht. Voor *Zomerland* en *Zonnetij* (beide 1900) zijn het er telkens vier langere: die van *Zonnetij* werden vroeger geschreven, en toch verscheen *Zomerland* eerst (een titel die aan *Lenteleven* beantwoordde, – het eerste boek bij de Amsterdamse Veen, – vooraan drie onderling verstrengelde verhalen). Vingeroefeningen gaan dus vooraf en worden doorgezet, altijd met tijdschriften als eerste bestemming; maar onmiddellijk dringen een ruimere omvang, een zwaardere inhoud, een bredere samenhang zich op. Die drang haalt het, geheel of gedeeltelijk: in 'Lente' (*Lenteleven*), – in 'De oogst' (*Zonnetij*), – in geheel *Zomerland* ('Groeikracht', 'Zomerland', 'Meimorgen', ineen, 'Het woud' afzonderlijk), – het volkomenst in *Langs de wegen*, de lang begeerde roman-zonder-hoofdstukken.

Bijna altijd en overal spookt de dood. In de schetsen van *Lenteleven* die voor 'Van Nu en Straks' bestemd waren¹⁰. In *Dodendans* vooraan en achteraan¹¹, zodat de glans middenin er ook grijs bij wordt. De vier *Zonnetij*-verhalen zijn stervensverhalen ('De oogst', 'In 't water', 'Zomerdag', 'Avondrust'). In *Zomerland* vertoont 'Het woud' een magische moorddadigheid, terwijl de andere drie stukken een akelige opvoering zijn van wraak en noodlot: de Knuddes en de Schemels, Lander en Ria, uiteindelijk het dode

10. Alleen in die twee stukken, 'Een ongeluk' namelijk en 'Het einde'. 'Een ongeluk' heeft een motto van Montalembert: „Il y a des malheurs qui arrivent d'un pas si lent et si sûr qu'ils paraissent faire partie de la vie journalière.”

11. De twee schetsen, vooraan en achteraan, heten 'Dodendans', en werden de laatste geschreven. Verder komt de dood nog alleen voor in 'Een speeldag'.

kindje. Shakespeare is hier in de buurt, 'King Lear' of 'Hamlet'¹². Toch is de duistere dood maar een onderdeel van het ontluisterende noodlot: al de gestalten zijn bedwongen en geschonden mensen; ja, ook Horieneke van 'Lente', Doorke van 'Een speeldag', de vrome Sofie van 'Wit leven'.

De natuur zelf, die pracht en kracht en macht, lijkt heerlijk en albelovend, verlokkelijk en betoverend, om tenslotte bedwelmend te vernielen. Het smalle en harde leven treedt steeds andere miserie tegemoet, tot de dood daar staat. Wie leeft, wandelt *langs de wegen*: door schaduw en schemer, door ballingschap en tehuis, tot hij neervalt waar hij begon.

*

In de jaren 1895-1902 werd Lateur Streuvels, en werd Streuvels ineens een groot schrijver: Vlaams, Nederlands, reeds Europees, weldra vernoemd voor de toen jonge Nobelprijs. De bakker Frank Lateur, in een Avelgem waar hij zich nooit thuis voelde¹³, in een tijd zwanger van een komende omwenteling, somber van een grootse en grauwe literatuur¹⁴! De geschokte Lateur, aan wie Streuvels ontliep en bij wie hij terugkwam! Een poète maudit die geen nacht verdroeg! een bakker die als schrijver gevierd werd te Brussel en te Amsterdam! Een bedwongene, levenslustig! een bevrijde, voor wie ook dreiging toenam! Het raadsel Lateur-Streuvels, dat van die jaren, kán ik niet oplossen. Zeker hoort het bakkersgezin Lateur-Gezelle daarbij: vader overleden, oom Guido op zijn beurt, de twee nonkels als dwarsliggers; Karel leert voor beeldhouwer, Maria denkt aan haar klooster, moeder praat maar van Brugge! Een ondoorbroken als wantrouwige geslotenheid, bij het opduikend besef dat de familiebakkerij, dat Avelgem, dat het gezin zelf op onveilig staan! Hoe en op welk moment begint de andere toekomst?

Zonder dié jaren-van-geweld (rond dié eeuwewende) is de latere Streuvels ondenkbaar, zonder die duizeling en doem, terwijl een bijna mateloos succes ruimte schiep. Toch mocht het niet duren; maar Lateur waakte, hij herstelde veiligheid en evenwicht. Hij overzag het verworvene. Verworven vooreerst het lange verhaal 'Lente' uit *Lenteleven*¹⁵: het communicantje Horieneke zou de

12. Schepens, 27, 37, 42 en elders.

13. *Volledig werk* IV, 1246.

14. Streuvels was niet alleen gevoelig voor de schrijvers die hij las, ook voor de tijdsfeer van geweld en teerheid, van grofheid en symboliek, die de eeuwewende kenmerkte.

15. Het vitale belang van het lange stuk 'Lente' (uit *Lenteleven*), geschreven in 1897, kan, om verschillende redenen, moeilijk overschat worden. Zie Schepens, 25-26, 59.

eerste worden van de meest voorkomende en meest geliefde Streuvels-gestalten, jonge meisjes en vrouwen. Als allereerste incarneerde hij de drang naar het wonder-van-licht (het thema van de Kerstverhalen, de kinderzieltjes, het mystieke charisma). – Verworven daarna en voorgoed, het machtig-vitale schrijven, tegen elke materie op en worstelend daar doorheen ! ‘De oogst’ en *Langs de wegen* zijn krachtige gewrochten, tot *De vlaschaard* dezelfde macht en kracht koninklijk zou doorlichten. – En een derde verworvenheid : een geheimzinnige afgrondelijke sfeer, in natuurbewegen gevat, die het gewone gebeuren doordringt, dwingt, bepaalt ! Alles herleid tot een schennende dodendans, waar gebed en geloof verwaarloosbaar bijeen horen ! De trilogie van *Zomerland* duikt hier op : wraak, moord, liefde, in een epische vaart die het landschap zou doen uiteenspatten ! En hoe ‘Het woud’ voorbijzien : de boskanters Kerlo en Swane, en de beeldjessnijder Sanctelein ? Swane die strofen van Hadewych zingt, Sanctelein die een Christus „snekkert”, Kerlo die het beeld versplintert en de mensen doodt ! Die allesdurende verbeelding, die eigenschappen wereld waar de waarnemingen fladderen als onhoorbare vleermuizen, is bij Streuvels slechts tweemaal doorgebroken : hier, en een kwarteeuw later met ‘De teleurgang...’ en ‘... den ast’. Habitueel stond de schrijver halverwege : hij schreef hetgeen hij kon ; het was nooit hetgeen hij wilde.

Die periode-als-een-orkaan, demonisch en charismatisch, werd door hemzelf afgesloten (januari 1902), met twee voor het eerst autobiografische stukken : ‘Een lustige begraafing’ en ‘Horieneke’. Meer lyrisch en open, komen ze vooraan in de bundel *Stille avonden* (1905), al gingen ze met bijna twee jaar al de opstellen vooraf van het reeds oudere *Openlucht* (ook 1905).

*

De boeken *Dagen* (1902), *Minnehandel* (1903), *Dorpsgeheimen* (1904), *Soldatenbloed* (1904), *Openlucht* (1905), *Stille avonden* (1905), *Het uitzicht der dingen* (1906), kwamen op *De vlaschaard* uit (1907), zoals de eerste reeks van werken op *Langs de wegen* was uitgekomen. Ze tekenen een tweede grote beweging af, ruimer, helderder, meer majestatisch, maar met minder oerkracht.

Ik onderscheid de drie opraap-bundels (*Dagen*, *Openlucht*, *Stille avonden*) van de drie gestructureerde (*Minnehandel*, *Dorpsgeheimen*, *Het uitzicht der dingen*), en van de roman (*De vlaschaard*). In de eerste drie blijven dood en ongeluk praktisch geheel achterwege¹⁶ ; in de plaats daarvan komen blijde verrassingen, geestige

16. De dood komt voor in ‘De kalkkoe’ (uit *Dagen*, geschreven in 1900), het ongeluk in ‘Zonder dak’ (uit *Openlucht*, geschreven in 1904).

vonsten, schetsen zonder verhaal, lyrische autobiografie. De andere drie, alle voortreffelijk, worden een wennen aan Ingooigem : aan zijn boeren-grondbezitters en het jongere geslacht (*Minnehandel*), aan zijn dorpsgemeenschap die wel op die van Heule en Avelgem zal gelijken (*Dorpsgeheimen*), aan zijn processies en prijskampen (*Het uitzicht der dingen*).

Verleden en toekomst grijpen nu ineen. Stijl en werkwijze hoeven niet anders te worden, behalve door de striktere zelftucht van de schrijver-van-stiel. Maar de materie verschuift : land en mensen, dorp en streek, alles waarvoor de schrijver opteerde. Anders wordt vooral de geest : een vertrouwende openheid, die de vroegere tragiek aflegt, die doemende en dodende noodlot wegduwt. Want het late huwelijk van Lateur, de moeizaam verworven en hoge grond voor het Lijsternest, de golvende Ingooigem-streek : het is de lente op-zijn-laatste, waarbij de zomer onmiddellijk kan beginnen.

Minnehandel, met zijn zes schetsen maand na maand (van oktober 1902 tot maart 1903), verplaatst Streuvels in zijn nieuw milieu : de Vlaamse boeren met hun hofsteden, met kinderen die hofsteden moeten bezetten (daardoor mogen huwelijksaanbiedingen *minnehandel* heten), met hun werkelijke-en-onwerkelijke omgang-en-beminnen, alles omkranst met winter- en lente- en zomerfeesten. Eigenlijk een bittere werkelijkheid onder blij gejoel : Streuvels verkent nieuwe terreinen. Doch de zes hoofdstukken, telkens dezelfde personen, vormen een geheel op de wijze van *Zomerland* ; achteraf ziet men *De vlaschaard* geprefigureerd.

Trad *Minnehandel* naar de toekomst toe, *Dorpsgeheimen* pakt het verleden nog mee. Niet alleen de sfeer van Avelgem en van Heule (weldra die van Ingooigem), maar bijzonderlijk de 'kurieuze' verborgenheden, duister of licht in de dorpsgemeenschap. Met 'Jantje Verdure', met '... de misdadige grafmaker' komen we op zelfmoord uit ; in 'Kinderzieltje' meldt zich een ander Horieneke aan... De twee tweeledige bundels zijn dan een afscheid van het oude, dat tóch voortbestaat.

Inmiddels is Streuvels de jongehuwde op het versgebouwde Lijsternest. Van staatswege bekroond, met het woord Nobelprijs al in de oren, werkt hij plichtmatig aan de drie schetsen van *Het uitzicht der dingen*. Hetzelfde boerenmilieu en nog eens kermissen, taferelen nu om zichzelf.

Zo genaakt *De vlaschaard*. Inspiratie, vooroefening, voorspoed dragen de kunstenaar tot midden in zijn tweede roman ; deze wàs er al vóór het schrijven.

Rond 20 november 1906 begon het schrijven ; einde maart 1907 was alles klaar. De vier hoofdstukken verschenen vooraf in 'De beweging' (het tijdschrift van Verwey) ; begin december 1907 kwam het boek uit¹⁷. Bij die gelegenheid schreef Verwey : „Als de zon kon schrijven, hij zou het min of meer doen als Stijn Streuvels. Hij ziet de aarde van boven af”. In 1910 getuigde Streuvels zelf : „Het liep van een leien dakje met die Vlaschaard, ik had hem maar uit de mouw te schudden ; het verloop moest afgeschreven worden gelijk ik het gebeuren zag. De omgeving, het milieu is alles voor een schrijver en, op zulk een hoogte, met zulk een uitzicht, moet men wel meesterstukken maken, weder men wil of niet”¹⁸. De gelukkige schrijver vermeldde wel het milieu, het land rondom, het uitzicht ; hij verzweg het knusse Lijsternest en de verlengde wittebroodsweken ?

De grote vondst is het vlas, en daarvoor had Stijn het bekende 'Jordane van mijn hert' van zijn peetoom Guido niet nodig¹⁹. Het schoonste en edelste gewas van de streek, haar trots en voorspoed ! De teelt van de welstellende boeren : men kon er onderscheiden pachthoeven en opeenvolgende geslachten bij betrekken, jeugdige vernieuwing en oude onverbiddelijkheid, de man zelfs tegenover de vrouw en de jongen tegenover de deerne. Jaargetijden omgaven „het zaaien, het wieden, de bloei, het slijten” ; alles omvlochten met folklore en liederen, gemeenschappelijke inzet en spanning. Bij dat ène conflict om dat ène vlasveld hoefde de kunstenaar geen enkel van zijn registers gesloten te laten.

Het eenvoudige verloop (over een lente, een zomer, een nazomer) kwam uit op een quasi-doodslag en een abdicatie. De doodslag lag wel in Streuvels' lijn, doch de quasi-doodslag was nieuw. De suspense, want misschien zou de zoon Louis niet sterven ; misschien kreeg de jeugd haar kans ; misschien won zij het, zoals Streuvels het te Avelgem gewonnen had ! En zeker had dat onbesliste Vermeulens ommekeer al bewerkt : het afstand-doen van de alleenheerschappij, de ongelooflijk andere toestand²⁰.

Er zijn nog de vrouwen, Barbele en Schellebelle. Barbele, Vermeulens vrouw, blijft in haar rol : de meegaande boerin, die onopgemerkt de dingen recht en harmonisch houdt. Het was Vermeulens fout haar omtrent de zoon niet te erkennen ; na het ongeluk laat zij haar man tóch zijn gang gaan, want dat is de uitkomst. — En Schellebelle, het grootgeworden Horieneke dat nu

17. Schepens, 59.

18. 'Hoe men schrijver wordt', *Volledig werk* II, 1511.

19. *Guido Gezelle's dichtwerken* (drukkuitgave, derde druk) 234-237.

20. Het gebeurt bij Streuvels vrij veel, dat de eindsituatie precies het omgekeerde is van de beginsituatie.

stalmeid werd, hoort met haar vitale lust bij het spel van de jonge boer. Ze wordt wel even een dreiging voor de vader ; maar de moeder verstaat ze, en haar onzeker lot gaat mede de suspense in...

... Zo besluit *De vlaschaard*, harmonisch en compleet, de tweede reeks van werken die met *Dagen* eens aanving ; hij besluit niet minder heel het gehele verleden van Lateur en van Streuvels. Streuvels heeft iets van de jonge Louis, wanneer deze als bij wonder zou genezen zijn ; voor hem kon heel het Nederlandse taalgebied 'vlaschaard' worden ! Wat bracht hij dáárvan ooit terecht ? In 1946 schreef hij aan mezelf : „een auteur schrijft niet 't geen hij wil, maar wel : 't geen hij kàn. Van al 't geen ik had *willen* schrijven, is er nog niets geschreven – voor *die* dingen vindt men geen vorm”²¹. In 1907 had hij al ontzaglijk veel geleverd ; het was nog niets tegenover zijn droom, zijn inzet en aanzet.

IV

Hiermee acht ik mijn taak volbracht. Toch tast ik graag de toekomst even af : de meer dan zestig Ingooigemse jaren, Lateur die er woonde en Streuvels die er schreef. Het vervolg van dít begin, de uitkomst van dít wonder !

Een stuwende openbaring, zoals de dubbele van 1898-1902 en van 1902-1907, kwam nooit meer voor : het was (zou men zeggen) een tè schitterende belofte vanwege een tè late jeugd. De lange periode daarna kan wel ingedeeld worden : hoogten en laagten, misschien zelfs de hoogste top, al berusten de meeste biografen in een tóch ontgoochelende vermindering. Ik kan het niet uitmaken. De meestal voorgehouden curve (een vereenvoudigende projectie volgens de zuiver-letterkundige norm) voldoet me maar half. Mag ik daarop dan schakeringen aanbrengen ?

Eerst is het vrij duidelijk dat het boeren- en dorpsmilieu, zijn conventie en fatsoen, de zoeker naar afgronden en geheimen niet blijvend groots kón inspireren. Zijn derde roman, *Dorpslucht* (1914) werd voor het eerst een flop ; terwijl de vele vertalingen, bewerkingen, kleinere publikaties (van 1908 tot 1914) het onrustige tasten blootleggen naar betere bezieling, voller vernieuwing, zelfs aangepaste publiciteit. Noodgedwongen greep hij, vrij spoedig en later heel beslist, naar de oude materie terug : dagloners met hun klein behuise gezinnen, seizoenarbeiders, dompelaars. Daarmee, als bij herhaling dan, besteed hij zijn tweede top : *Werkmensen* (1926), *De teleurgang van de waterhoek* (1927).

21. Schepens, 115.

Daarnaast stond het in de sterren geschreven dat hij, al even cyclisch van aanleg als zijn peetoom Gezelle, met autobiografie zou eindigen. Als man-met succes moest hij over zichzelf vertellen ; zijn meest persoonlijk talent en werkwijze teerden op verzamelde herinneringen en ervaringen ; vanzelf moesten daar de bredere autobiografieën (*Heule, Avelgem, Ingooigem*) uit voortkomen. Hij schreef ze, de eerste twee althans, „pour mon plaisir”²², en verdroeg niet dat een criticus van seniliteit gewaagde²³.

Last not least, wat had Streuvels willen schrijven, zonder daar woorden voor te vinden ? Ik antwoord onbevangen en beslist : het wonder van de transformerende onschuld midden in het drukkende, het dodende kwaad. De openbaring van Kerstmis, met zijn sneeuw, zijn liederen, zijn stakkers. Het ongerepte jonge kind, liefst een meisje : Horieneke dan, Alientje, zelfs Prutske ! En dan de levensstrijd van zo'n meisje : Anneke (Demeyere), Schellebelle, Helène (Grisar), Genoveva van Brabant, Lieveke Glabeke ! Voor Streuvels' ogen kon de ongehuwde vrouw geheel duister zijn (zo Mira uit *De teleurgang ...*) ; liever zag hij ze geheel licht (zo *Alma met de vlassen haren*), en hij probeerde Alma tegen Mira uit te spelen. Altijd hunkerde hij naar een verlossende helderheid, maar schrijvend volgde hij zijn waarneming die anders liep. Door zwaarte en kwaad beklemd, hijgde hij naar paradijslucht. Hij wilde opstijgen : zijn vleugels waren nat en zijn vleugelslag zwaar. Hij leed onder de naturalistische trouw, de conditie nochtans van zijn schrijven. Als wordende vlinder kroop hij uit de cocon, maar kreeg zijn tweede vleugel nooit vrij.

En dit nog, ten allerlaatste. Vóór 1910 verhief het Vlaamse en Nederlandse publiek hem tot in de wolken ; na de eerste wereldoorlog liet het hem in die wolken zitten. Men bewonderde hem meër dan men hem begreep ; zijn grootheid werd vereenzaming. Timmermans dook op, Claes, De Pillecijn, Walschap : men had bijna een Streuvels gewild, die ze man na man zou overtroefd hebben ! Daar leg nu werken van latere groten naast werken van Streuvels-uit-die-tijd : de balans zal schommelen !... En zo waag ik een vaag, een dubbel besluit : a/ een vereenvoudigd Streuvels-schema, dat mythe dreigt te worden, ontledigt het concrete Streuvels-verloop, – b/ het al te langdurige Lijsternest, in de beroering van twee wereldoorlogen, hield het creatieve veld beperkt ; maar we weten niet welk andere Streuvels, bij grootstad of zwerverschap, voor het voetlicht zou gestaan hebben. Wat hebben we dus aan hypothesen ? De Streuvels-Lateur van Ingooigem

22. 'Heule' (de inleiding). *Volledig werk* IV, 725.

23. Schepens, 115.

deelde zich mee zoals hij wás, misschien in zijn beste conditie. Hij kón veel, en dankbaar aanvaarden wij die machtige verworvenheid, – met daarachter iets van zijn hunkeren (hij wilde méér), dat mede is overgekomen.